

Οι ορεινές περιοχές στη μέγγενη της κρίσης: Πού μπορεί να στηριχτεί μια αναγεννητική πορεία;

Δ. Καλιαμπάκος, Καθηγητής ΕΜΠ, Συντονιστής της 2^{ης} κατεύθυνσης σπουδών του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» για τις Ορεινές Περιοχές

Περίληψη

Οι ορεινές περιοχές της χώρας μας υποφέρουν διπλά την περίοδο αυτή: από τη μια πλευρά τα χρόνια προβλήματα αναπτυξιακής υστέρησης (αδύναμη παραγωγική βάση, απομόνωση, πληθυσμιακή γήρανση κλπ) και από την άλλη μια βαθειά κρίση που συνταράζει την ελληνική κοινωνία, ανατρέποντας κατακτήσεις και δεδομένα δεκαετιών, προσβάλλοντας ειδικά τους πιο ευάλωτους και αδύναμους. Ανάμεσα σε αυτούς, τις κοινωνίες των ορεινών περιοχών. Οι κοινωνίες αυτές συντηρούνταν για ένα μεγάλο διάστημα, που πρακτικά ταυτίζεται με κάποια σημάδια ανάκαμψης, τις τελευταίες δυο δεκαετίες, από το περίσσειμα του «κοινωνικού κράτους» που λοξοδρομούσε προς τα ορεινά. Τώρα, που το κοινωνικό κράτος εξαφανίζεται και η κατάσταση παίρνει τα χαρακτηριστικά ανθρωπιστικής κρίσης, ειδικά στις μεγαλουπόλεις, ποιά μπορεί να είναι το μέλλον των ορεινών περιοχών; Πώς θα αντέξουν; Πού πρέπει να στηριχτούν;

Κατ' αρχήν, ένα θεμελιακό λάθος που γίνεται στην προσέγγιση αυτή, η οποία αποτελεί και το συνήθη τρόπο προσέγγισης, είναι ότι η κρίση αποτελεί έκτακτο γεγονός, ανωμαλία που διαταράσσει μια κατά τ' άλλα ομαλή κατάσταση, τομή που διαμορφώνει νέα δεδομένα. Αυτό, όσο αλήθεια περιέχει άλλο τόσο είναι το λάθος που κουβαλάει. Ειδικά για τις ορεινές περιοχές, η διαπίστωση αυτή αποκρύπτει μια εξαιρετικά σημαντική διάσταση: Η φύση του προβλήματος των ορεινών περιοχών στις «κανονικές περιόδους» και τα πρόσθετα προβλήματα που επιδεινώνουν την κατάσταση στη φάση της κρίσης έχουν ακριβώς τις ίδιες αιτίες.

Δεν είναι δύσκολο να αποδειχθεί ότι η αναπτυξιακή υστέρηση των ορεινών περιοχών σε ολόκληρο τον κόσμο αποτελεί τυπική συνέπεια της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού. Τα εγγενή χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών όπως η έλλειψη εύφορης γης, η έλλειψη υποδομών, η απομόνωση, η απόσταση από τους τόπους κατανάλωσης κλπ. δημιούργησαν αρχικά ένα συγκριτικό μειονέκτημα, που μεταφράστηκε ως μια τάση αστυφιλίας, καθ' όλο τον 20^ο αιώνα, τάση υπαρκτή και χειροπιαστή σε ολόκληρο τον κόσμο. Η αλματώδης καπιταλιστική ανάπτυξη, στηριγμένη στον υπέρτατο νόμο του ανταγωνισμού, ο οποίος στις σύγχρονες κοινωνίες αποκτά χαρακτηριστικά φυσικού νόμου, βάθυνε εξαιρετικά γρήγορα αυτό το συγκριτικό μειονέκτημα, μετατρέποντάς το σε θανατηφόρο αδυναμία. Οι μόνες εξαιρέσεις, παγκοσμίως, όπως π.χ. οι ορεινές περιοχές των Άλπεων ή τα Βραχώδη Όρη στις ΗΠΑ, υπάρχουν μόνο γιατί, για ειδικούς λόγους, είχαν την «τύχη» να προσδεθούν με ένα από τα βασικά άρματα της σύγχρονης καπιταλιστικής βιομηχανίας, την τουριστική βιομηχανία. Οι υπόλοιπες ορεινές περιοχές, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο, βυθίστηκαν στην παρακμή. Σήμερα, η κρίση, όχι μόνο δεν αλλάζει τα βασικά δεδομένα αλλά, απεναντίας, βαθαιίνει σε πρωτόγνωρο βαθμό προβλήματα που οι ορεινές περιοχές έχουν δοκιμάσει σκληρά στο πετσί τους, ήδη στη φάση της γενικής «ανάπτυξης». Πολύ περισσότερο, αφού η κυρίαρχη κατεύθυνση για την αντιμετώπιση της κρίσης, η νεοφιλελεύθερη «διέξοδος», είναι η βαθύτερη αποδοχή των «κανόνων του παιχνιδιού» και βασικά του ανταγωνισμού. Αυτό, ειδικά για τις ορεινές περιοχές είναι σαν να προσπαθείς να σβήσεις τη φωτιά με βενζίνη.

Δεν μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι, στη βάση αυτών των δεδομένων, ότι η μάχη για μια αναγεννητική πορεία των ορεινών περιοχών μπορεί να κερδηθεί συνολικά. Εκτός, αν αμφισβητήσουμε τα ίδια τα δεδομένα. Εκτός, αν κάνουμε μια τομή στο συμβατικό και

τετριμμένο τρόπο σκέψης. Σήμερα, η ίδια η κρίση βάζει σε αμφισβήτηση τους θεμέλιους λίθους της σύγχρονης κοινωνίας, σε εκατομμύρια μυαλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτή η διαδικασία είναι και ελπιδοφόρα και μπορεί να αποδειχθεί πιο αποτελεσματική από την αέναη λύσεων - «μπαλωμάτων», που απλά συντηρούν μια κατάσταση.

Αυτό δε σημαίνει ότι θα εγκαταλείψουμε τις ορεινές περιοχές ή θα αναβάλλουμε τη μάχη για την αναγέννησή τους για κάποια μελλοντική «χρυσή εποχή», όταν οι συνθήκες καλυτερέψουν. Αντίθετα, θα δώσουμε μια σκληρή μάχη για την επιβίωσή τους, για την προστασία των ανθρώπων και των πολιτισμών τους, αξιοποιώντας κάθε χαραμάδα δυνατότητας, κάθε ειδικό χαρακτηριστικό και πλεονέκτημά τους, όσο μικρό κι αν φαίνεται μπροστά στις τεράστιες δυνάμεις που τις οδηγούν στην παρακμή.

Ποιά όμως είναι αυτά;

Οι ορεινές περιοχές είναι συνηθισμένες να αντιμετωπίζουν δύσκολες καταστάσεις. Σίγουρα, το σοκ της κρίσης επέδρασε πάνω τους, αλλά με μικρότερη δριμύτητα, τουλάχιστον σε ψυχολογικό επίπεδο. Δεν ζούσαν ποτέ σε μια κοινωνία αφθονίας, για να βιώσουν τώρα με τραγικό τρόπο την απώλειά της. Έτσι, οι ορεινές περιοχές προσφέρουν ένα καλύτερο περιβάλλον «επανεκκίνησης» ζώων που υπέστησαν συντριπτικά πλήγματα στις μεγαλουπόλεις.

Παρά τη βαθειά επίδραση της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης κουλτούρας του ατομικισμού και καταναλωτισμού οι ορεινές κοινωνίες διατηρούν αθόρυβα αλλά σταθερά ένα προαιώνιο πολιτισμικό αξιακό φορτίο και κάποιες ειδικές ικανότητες που μπορούν να αποδειχθούν πολύτιμες στην παρούσα φάση. Ας ξεχωρίσουμε δυο βασικά χαρακτηριστικά:

Πρώτον, η ικανότητα προσαρμογής στις συνθήκες αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη και διαχρονικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών. Άλλως, δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν. Η ικανότητα αυτή, πολλαπλασιασμένη με την εφευρετικότητα, τη δημιουργικότητα και την ικανότητα αξιοποίησης της παραμικρής δυνατότητας και ευκαιρίας δίνουν στις ορεινές περιοχές ένα χειροπιαστό συγκριτικό πλεονέκτημα.

Δεύτερον, η ζωή στις ορεινές περιοχές ήταν πάντα, και σήμερα, συνδυασμένη με μια συνειδητή επιλογή της λιτότητας ως στάσης ζωής. Λιτότητας, που αφορά βέβαια στα αναγκαία αγαθά, η οποία ανταμείβεται και με το παραπάνω από τις πραγματικές απολαύσεις που δίνει η καθημερινή επαφή με μια ανεξάντλητη σε θάμβος φύση και μια πολύ πιο πλούσια πραγματική κοινωνική ζωή. Η μετάθεση του κέντρου βάρους της ζωής στα πραγματικά ενδιαφέροντα πράγματα, ο περιορισμός της σπατάλης χρόνου και προσπάθειας από ένα χωρίς νόημα καταναλωτισμό μετατρέπει τις ορεινές κοινωνίες σε υγιέστερες και ανθεκτικότερες κοινωνίες, στην περίοδο των «ισχνών αγελάδων». Έτσι, λιγότερα «πράγματα» μπορούν να στηρίξουν μια πιο πλούσια ζωή.

Τέλος, οι υπαρκτές δυνατότητες, οι πλούσιοι φυσικοί πόροι, γονιμοποιημένοι από την εφαρμογή τεχνολογιών αιχμής ή και ειδικών τεχνολογιών ανεπτυγμένων ακριβώς πάνω στις ιδιαιτερότητες των ορεινών περιοχών μπορούν να αποτελέσουν την υλική βάση για μια μάχη, που παρά τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, μπορεί να κερδηθεί.

Άλλωστε, ο Δαβίδ υπάρχει στον πολιτισμό μας ακριβώς για να νικήσει τον Γολιάθ.

Στόχος της ομιλίας αυτής είναι να εστιάσουμε τη συζήτηση για την έξοδο από την κρίση στις ορεινές περιοχές, στο 70% της ελληνικής επικράτειας, αλλά και σε αυτό που ονομάζουμε «δεύτερη Ελλάδα». Στον τόπο καταγωγής πολλών από εμάς που ναι μεν φύγαμε αλλά δεν ξεχάσαμε τα βουνά μας και που σήμερα διοχετεύουμε ένα σημαντικό κομμάτι της επιστημονικής μας δράσης στο να μπορέσει να ξαναγεννηθεί η ζωή στις ορεινές περιοχές.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ορεινές περιοχές υποφέρουν στην χώρα μας από μια διπλή θηλιά. Υπάρχουν τα χρόνια αναπτυξιακά προβλήματα και υπάρχουν και τα πρόσθετα προβλήματα που επισωρεύει μια κρίση αδυσώπητη, μια κρίση που αίρει πολλά από αυτά που

θεωρούσαμε ως δεδομένα της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας. Αυτή είναι μια δεύτερη θηλιά, που σφίγγει ασφυκτικά τις ορεινές περιοχές. Ας μιλήσουμε κατ' αρχήν για τα μόνιμα, διαρθρωτικά προβλήματα. Η περιφέρεια της Ηπείρου, η φτωχότερη περιφέρεια της χώρας είναι και η ορεινότερη περιφέρεια της χώρας. Ή, για παράδειγμα, ο νομός Ευρυτανίας, όταν ακόμα η διοικητική διάρθρωση της χώρας ήταν σε νομούς, είχε 25% χαμηλότερο ΑΕΠ από το μέσο όρο της Ελλάδας. Η γενίκευση των παραδειγμάτων αυτών οδήγησε την Ευρωπαϊκή Ένωση να θεωρήσει, σε μια αναθεωρημένη οδηγία της το 1981, ότι όλες οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας είναι μειονεκτικές περιοχές. Όλα αυτά πιστοποιούν απλά αυτό που γνωρίζει καλά ο πληθυσμός που ζει στις ορεινές περιοχές. Η ορεινή Ελλάδα, βρίσκεται σε δεύτερη μοίρα, ξεχασμένη, με πολύ μεγάλα προβλήματα.

Ένα πρώτο ερώτημα που ανακύπτει είναι αν αυτό αποτελεί ελληνική ιδιορρυθμία, αν αυτό είναι απλά ελληνικό φαινόμενο. Κάθε άλλο. Σχεδόν σε ολόκληρο τον κόσμο, οι ορεινές περιοχές βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Πάνω από το 60% του αγροτικού πληθυσμού των Άνδεων ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Η.Ε., ένας στους τρεις κατοίκους των ορεινών περιοχών σε όλο τον κόσμο βρίσκεται σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Πεινάει. Άρα, δεν πρόκειται για ελληνική ιδιομορφία, οι ορεινές περιοχές βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε ολόκληρο τον κόσμο. Επιστρέφουμε, λοιπόν, στην Ελλάδα, για να δούμε τι καινούργιο κακό φέρνει η κρίση. Οι ορεινές περιοχές συντηρήθηκαν τα τελευταία είκοσι - τριάντα χρόνια, όταν στα ορεινά εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα μιας αναγεννητικής πορείας, από το περίσσειμα, από τα ψίχουλα του κράτους Πρόνοιας που λοξοδρομούσαν προς τα βουνά. Τώρα, που αυτά έγιναν πολύ λίγα ή εξαφανίστηκαν τελείως, κόπηκαν και αυτές, οι ελάχιστες επιδοτήσεις προς τις ορεινές περιοχές. Ένα δεύτερο, βαρύ πλήγμα, είναι το γεγονός ότι η «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» ξεκίνησε κλείνοντας σχολεία στις ορεινές περιοχές. Δεν μπορούν να καταλάβουν τι ζημιά κάνουν... Ολόκληρη η περιοχή του Ζαγορίου δεν έχει ούτε ένα Γυμνάσιο και Λύκειο. Πώς μπορείς να ελπίζεις ότι υπάρχουν προοπτικές ανάπτυξης μιας περιοχής, όταν διώχνεις τη νέα γενιά από τον τόπο της για να βρει σχολείο;...

Ίσως, η πιο σημαντική επίπτωση της κρίσης στις ορεινές περιοχές είναι το ενεργειακό πρόβλημα. Σε μία πρόσφατη διδακτορική διατριβή του Ε.Μ.Π. (ΜΕ.Κ.Δ.Ε) υπολογίστηκε ποσοτικά η επίδραση του υψομέτρου στις ενεργειακές ανάγκες των ορεινών περιοχών. Κατά προσέγγιση, η περιοχή του Μετσόβου έχει δύομισι φορές περισσότερες ενεργειακές ανάγκες από τα Γιάννενα και τέσσερις φορές περισσότερες ενεργειακές ανάγκες από την Κέρκυρα. Βεβαίως, οι ενεργειακές ανάγκες δεν προσδιορίζονται μόνο από το κλίμα μιας περιοχής αλλά και από τα στάνταρτ της ποιότητας ζωής που κάθε εποχή έχει. Βεβαίως, οι προγονοί μας ζούσαν με μικρότερη κάλυψη των ενεργειακών αναγκών αλλά «η εποχή της βελέντζας» δεν μπορεί να επανέλθει, θα ήταν μια ανυπόφορη οπισθοδρόμηση. Επίσης, η κάλυψη των ενεργειακών αναγκών με φθηνό και οικονομικό τρόπο είναι η υπ' αριθμόν ένα προϋπόθεση για μια οποιαδήποτε αναπτυξιακή πορεία. Πάρτε το πιο απλό παράδειγμα. Τι σας έρχεται στο μυαλό για τις ορεινές περιοχές, ποιος είναι ο πιο εύκολος δρόμος ανάπτυξης; Θα πείτε, ίσως, ο τουρισμός. Όμως, σε έπιανε η ψυχή σου όταν έβλεπες στο Ζαγόρι, την τελευταία ορεινή περιοχή με την οποία ασχοληθήκαμε συστηματικά πέρυσι, ξενώνες εξαιρετικής αισθητικής (και τεραστίων επενδύσεων) να σε «διώχνουν» από το κρύο που αισθανόσουν. Δεν τολμά κανένας να βάλει μπροστά τα συστήματα θέρμανσης. Που θέλω να καταλήξω: στην εποχή της κρίσης, και για να μπορέσουν να καλύψουν την μεγάλη τρύπα του χρέους, διπλασίασαν την τιμή του πετρελαίου. Αυτό, σε συνδυασμό με την αναποτελεσματική και άδικη επιδοματική πολιτική, όξυνε το πρόβλημα. Υπολογίσαμε ότι μόνο το 10% αυτού του διπλασιασμού η εισοδηματική πολιτική μπορεί να αντιμετωπίσει. Αυτό αποτελεί ένα συντριπτικό πλήγμα για τις ορεινές περιοχές. Με διπλάσια την τιμή του πετρελαίου θέρμανσης, μπορεί οι ορεινές περιοχές να υποστούν το πέμπτο και ίσως θανατηφόρο πλήγμα μετά τον πόλεμο, τον εμφύλιο, την μετανάστευση και την αστυφιλία.

Πριν δούμε προς τα πού θα πρέπει να κινηθούμε, αναζητώντας τη διέξοδο, θα πρέπει, κατά την γνώμη μου, να αποφύγουμε ένα λάθος που γίνεται πάρα πολύ συχνά. Πολύς κόσμος θεωρεί την περίοδο πριν την κρίση μία «κανονική» περίοδο, την οποία η κρίση ανατρέπει, βάζοντας νέους κανόνες στο παιχνίδι. Δεν ισχύει αυτό. Η κρίση είναι παροξυσμική εκδήλωση προβλημάτων, που υπάρχουν και αναπτύσσονται μέσα στην καρδιά του συστήματος καθ' όλη την «κανονική» περίοδο. Αυτό αποδεικνύεται περίτρανα στις ορεινές περιοχές. Ισχυρίζομαι ότι η κανονική περίοδος στις ορεινές περιοχές και η φάση της κρίσης έχουν την ίδια βάση, όσον αφορά τις αιτίες των προβλημάτων. Ποια είναι η βάση αυτή; Η βάση αυτή είναι ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος. Ο καπιταλισμός δεν αναπτύσσεται ισόρροπα, είναι στην φύση του να πετάει τον αδύνατο έξω. Τρέφεται από την θυσία του αδύνατου, φτιάχνει ισχυρούς πόλους ανάπτυξης. Πολλές φορές, η αποκλίνουσα πορεία ξεκινάει με ομαλό τρόπο και στην συνέχεια γίνεται εξαιρετικά δυναμική. Δεν θα ξεχάσω ένα παράδειγμα, που μου έχει μείνει σαν εικόνα στο μυαλό. Κάποτε βρέθηκα στην δυτική ακτή της Αμερικής, στο San Diego. Το το San Diego είναι στα σύνορα. Είναι μια εξαιρετικά πλούσια περιοχή. Δίπλα, ακριβώς, στο Μεξικό είναι η περίφημη Tijuana, «the land of broken dreams» που λέει και το τραγούδι, η Tijuana, η χώρα των τσακισμένων ονείρων. Δίπλα – δίπλα. Υπάρχει μια γραμμή, ένα σύνορο, τίποτε άλλο, που τις χωρίζει. Θέλησα να περάσω απέναντι. Ήταν τρομακτικό. Ακριβώς στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, διασχίζοντας μία γραμμή, προχωράς και μέσα σε λίγα μέτρα αρχίζει να «μυρίζει» η φτώχεια, η απαξίωση του ανθρώπινου είδους, η τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτός ο “νόμος” που σε δύο διπλανές περιοχές προκαλεί αβυσσαλέες διαφορές στις προοπτικές ανάπτυξης, είναι αυτός που προκαλεί την υστέρηση στις ορεινές περιοχές, αλλά και σε άλλες μεγάλες περιοχές του πλανήτη. Αυτό που αρχικά εμφανίστηκε στις ορεινές περιοχές ως ένα συγκριτικό μειονέκτημα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (οι ορεινές περιοχές δεν είχαν πολύ εύφορη γη, είχαν το πρόβλημα της απομόνωσης, βρέθηκαν μακριά από τους τόπους κατανάλωσης) διευρύνθηκε και βάθυνε από τον ανταγωνισμό και μετατράπηκε σε θανατηφόρο μακροχρόνια ασθένεια. Από αυτό υποφέρουν οι ορεινές περιοχές. Δεν έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με μια συγκυρία πραγμάτων που ώθησαν τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας στο περιθώριο, αλλά με μια συστηματική παθογένεια του συστήματος, το οποίο πετάει συστηματικά τον αδύνατο στο περιθώριο, ωθεί τεράστιες περιοχές του πλανήτη στην υπανάπτυξη.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε τι κάνουμε; Το πρώτο πράγμα που πρέπει, κατά τη γνώμη μου να κάνουμε, είναι να προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε λύσεις έξω από τις «παραδοσιακές συντεταγμένες», μέσα στις οποίες είχαμε μάθει μέχρι τώρα να αντιμετωπίζουμε τα προβλήματα. Αυτή τη στιγμή αντιμετωπίζουμε μια κρίσιμη κατάσταση στην χώρα μας, για την διέξοδο μπορεί κανείς να έχει πολλές ιδέες. Μπορούμε, όμως, να συμφωνήσουμε, ως κοινωνία, σε ένα βασικό; ότι η πολιτική, η οποία επί τρία χρόνια εφαρμόζεται πέταξε 1,5 εκατομμύριο κόσμο στο περιθώριο της παραγωγής, αλλά και της ίδιας της ζωής, είναι μη αποτελεσματική ακόμα και για τους στόχους που αυτή η ίδια είχε θέσει; Πριν πάμε να συζητήσουμε, ο καθένας τι θα ήθελε να γίνει, να συμφωνήσουμε ότι οι στόχοι δεν επετεύχθησαν; Για παράδειγμα, όλα τα μέτρα λήφθηκαν με στόχο να μειωθεί το χρέος. Μειώθηκε το χρέος; Το χρέος αυξήθηκε! Αλλά υπάρχει και κάτι ακόμα, κάτι χειρότερο. Ξέρετε ποια είναι η βάση των οικονομολόγων, που προτείνουν τα μέτρα; Θα κάνουν την ανθρώπινη εργασία στην Ελλάδα φθηνότερη, έτσι ώστε να γίνουμε πιο ανταγωνιστικοί, να έλξουμε επενδύσεις και να μειωθεί η ανεργία. Δεν ξέρω αν διαβάσατε ένα στοιχείο, το οποίο είναι πράγματι ανατριχιαστικό. Στα χρόνια της κρίσης, στα χρόνια στα οποία μειώθηκε κατά 20% το μέσο κόστος εργασίας, ο μισθός δηλαδή του εργαζόμενου, μειώθηκε και η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 5%. Τι σημαίνει αυτό; Παρά το γεγονός ότι συντρίφθηκαν μισθολογικά οι εργαζόμενοι, όσοι μάλιστα ήταν «τυχεροί» και δεν πετάχτηκαν στην ανεργία, δεν αυξήθηκε η παραγωγικότητα της εργασίας; Γιατί; το κεφάλαιο

μετακόμισε στο εξωτερικό, μειώθηκε το κεφάλαιο που βρίσκεται στην παραγωγή. Αν σας φαίνεται πολιτικολογία ή πολύ «θεωρητική» ερμηνεία, θα προσπαθήσω να το απλουστεύσω. Ο Έλληνας εργαζόμενος γυρίζει στην εποχή της αξίνας, όταν ο γερμανός εργαζόμενος έχει ρομπότ στα χέρια του. Έτσι, όσο φτηνός και αν είναι ο Έλληνας εργαζόμενος δεν μπορεί να είναι ανταγωνιστικός, όταν ο άλλος, όσο ακριβός κι αν είναι, έχει στα χέρια του μία πανίσχυρη παραγωγική μηχανή. Έτσι η Ελλάδα δεν βγαίνει από καμιά κρίση. Το αναφέρω, γιατί δεν μπορώ να σκιαγραφήσω μια διέξοδο για τις ορεινές περιοχές στην χώρα μας, χωρίς να δούμε τη μεγάλη εικόνα. Σε αυτό είμαι απόλυτα πεπεισμένος. Δεν υπάρχει καλό μέλλον για τις ορεινές περιοχές, χωρίς να δούμε κατάματα τη βαθύτερη αιτία των προβλημάτων, χωρίς να τολμήσουμε να δούμε «έξω από το κουτί», έξω από τις παραδοσιακές συνταγές. Στα μαθηματικά, λέμε, ποιές είναι οι οριακές συνθήκες για την επίλυση του προβλήματος; Σήμερα, αν δεν διευρύνουμε τις οριακές συνθήκες, αν δεν δούμε έξω από αυτές, αν δεν αμφισβητήσουμε τους θεμέλιους λίθους αυτού του συστήματος, λύση μακροπρόθεσμη και βιώσιμη δεν υπάρχει ούτε για την ελληνική κοινωνία, ούτε τις ορεινές περιοχές. Σας μίλησα πριν για τον νόμο της ανταγωνιστικότητας. Η νεοφιλελεύθερη διέξοδος για την κρίση ουσιαστικά δέχεται χωρίς αμφισβήτηση τους «νόμους» αυτούς ως φυσικούς νόμους και προσπαθεί να τους αντιμετωπίσει. Ναι, αλλά έτσι είναι σαν να προσπαθείς να σβήσεις την φωτιά με βενζίνη! Αν αυτοί οι νόμοι δημιούργησαν την κρίση, η πλήρης αποδοχή τους θα την βαθύνει σε βαθμό που δεν μπορούμε να φανταστούμε, που δεν μπορούμε να περιγράψουμε. Πιο συγκεκριμένα: Αν δεν αμφισβητήσουμε την ανταγωνιστικότητα ως το μόνο κριτήριο στην οικονομία, τότε γιατί ο Έλληνας εργαζόμενος να μην αμείβεται όσο ο Ρουμάνος, και αργότερα όσο ο Κινέζος; Αλλά είναι ζωή αυτή; Είναι «νόμος» αυτός που επιτρέπει και οδηγεί στην εξαθλίωση του ανθρώπινου είδους;

Αγαπητοί συνάδελφοι, δεν υπάρχουν λύσεις για τις ορεινές περιοχές, χωρίς λύσεις που να αμφισβητούν συνολικά τη δομή της ελληνικής κοινωνίας, δεν υπάρχουν «νησίδες παραδείσου» σε μία κοινωνία που βυθίζεται ολοένα και περισσότερο στην κόλαση. Τι σημαίνει, όμως, αυτό; Θα εγκαταλείψουμε τις ορεινές περιοχές μέχρι να αναστηθεί ο μαρμαρωμένος βασιλιάς; Μέχρι να έρθει η νεράιδα και με το μαγικό ραβδάκι της να κάνει να ξημερώσει μία νέα εποχή; Όχι, κάθε άλλο! Θα δώσουμε τη μάχη, σε πολύ δύσκολες συνθήκες, να κρατήσουμε τις ορεινές κοινωνίες ζωντανές. Θα διευρύνουμε οποιαδήποτε χαραμάδα ελπίδας, θα δώσουμε έναν αποφασιστικό αγώνα ώστε μια ζωή, πολιτισμοί ολόκληροι, που κρατήθηκαν με τα νύχια και με τα δόντια στα ορεινά, να είναι εκεί όταν τα πράγματα θα είναι καλύτερα για ολόκληρο τον κόσμο. Αυτή είναι η άποψη μου.

Που θα στηριχθούμε για αυτό; Σε ποια χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών θα βασιστούμε, ώστε να δώσουμε αυτή την μάχη, ίσως, οπισθοφυλακών, αυτή τη μάχη χαρακωμάτων, αυτή τη μάχη που μπορεί να μην εξελιχθεί σε ολική νίκη αλλά θα αφήσει την πόρτα ανοιχτή γι' αυτή; Θα στηριχθούμε, κατά τη γνώμη μου, σε τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά:

Πρώτον, οι ορεινές περιοχές δεν έζησαν το lifestyle του Κωστόπουλου και των συναφών, δεν έζησαν ποτέ την «ευδαιμονία» της δεκαετίας του '90 και του '00. Επομένως, δεν υφίστανται την ψυχολογική κατάρρευση, που σήμερα ζουν οι μεγάλες αστικές περιοχές στην χώρα. Έτσι, ως χώροι είναι πολύ πιο κατάλληλοι για μια επανεκκίνηση συντηρημένων ζώων. Και αυτές, δυστυχώς, είναι άπειρες τώρα στις αστικές περιοχές, στις μεγάλες πόλεις. Οι μεγάλες πόλεις την εποχή της «ανάπτυξης» φαινόταν σαν θάλασσες ελπίδας και ευκαιριών. Τώρα μοιάζουν με ερήμους απόγνωσης. Εμείς εδώ, στα ορεινά, δεν ήμασταν ποτέ ευτυχείς με Porsche και Cayenne, για να θρηνούμε την απώλεια τους. Αυτό δίνει αντοχή και καλύτερες συνθήκες στις ορεινές περιοχές για μία επανεκκίνηση που, σίγουρα, έχουν ανάγκη χιλιάδες άνθρωποι.

Δεύτερον, οι ορεινοί πολιτισμοί έχουν πολλά να διδάξουν τις σύγχρονες κοινωνίες, είναι πολιτισμοί επιβίωσης. Αυτό δε σημαίνει ότι οι ορεινές περιοχές είναι κλεισμένες σε

κανένα κουκούλι. Ίσα – ίσα, η παγκοσμιοποίηση και ο πολιτισμός της έχουν τεράστια επίδραση σε όλους. Αν κάνετε μία βόλτα στο Μέτσοβο, θα δείτε τα παιδιά, κολλημένα στα smartphones τους, όπως παντού σε ολόκληρο τον κόσμο. Παρ' όλα αυτά, είναι σαν κάτι να αναδύεται από τους πόρους αυτών των περιοχών. Υπάρχει μία τεράστια παράδοση, προσαρμοστικότητα και μηχανισμών επιβίωσης που μπορούν να αποδειχθούν σωτήριοι και στις παρούσες συνθήκες. Ο ανθρώπινος πολιτισμός, βλακωδώς, έχει εξαιρετική εμπιστοσύνη στις τεχνολογικές του δυνάμεις. Για παράδειγμα, πολλοί πιστεύουν ότι η κλιματική αλλαγή έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη. Πώς αντιδρά ο σύγχρονος άνθρωπος; Αγοράζει air-condition. Έτσι φυλακίζεται στο δωμάτιο, αποκτά συνεχώς μεγαλύτερες ενεργειακές ανάγκες. Έτσι, επιδεινώνει την αιτία που δημιουργεί το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής! Τι κάνουν οι βλάχοι; Οι βλάχοι είχαν ένα σπίτι για τον χειμώνα και ένα σπίτι για το καλοκαίρι. Η προσαρμοστικότητα στις συνθήκες τους έδωσε αντοχή στον χρόνο. Αντί να προσπαθήσουν, δια της υπεροψίας, να φέρουν κάθε κατάσταση στα μέτρα τους, προσαρμοζόταν σε αυτήν. Αυτό το στοιχείο δεν το έχει ο σύγχρονος τεχνολογικός πολιτισμός, το έχουν, όμως, οι ορεινές κοινωνίες σε σημαντικό βαθμό, ακόμη. Ο ορεινός άνθρωπος επιβίωσε με βάση την προσαρμοστικότητα και τη εφευρετικότητά του. Άντε και με το πείσμα του μαζί, στο οποίο οι «καμπίσιοι» βλέπουν μόνο την ξεροκεφαλιά. Αυτά τα στοιχεία μπορούν να αποδειχθούν πολύτιμα στη δύσκολη φάση της κρίσης που διανύουμε.

Τρίτον, όποιος επιστρέφει στις ορεινές περιοχές, γυρίζει με έναν πιο συνειδητό τρόπο. Έχει κατά βάθος κάνει μία επιλογή ζωής, μια συνειδητή επιλογή λιτότητας. Αυτός που γυρίζει θέλει λιγότερα «πράγματα», λιγότερα θορυβωδώς ικανοποιητικά πράγματα και περισσότερες εμπειρίες, περισσότερο χρόνο, περισσότερη κοινωνική επαφή. Αυτά βρίσκονται, και δεν έχουν μεγάλο κόστος. Επομένως, μπορεί να χτίσει μία διέξοδο, πιο σταθερή, πιο υγιή. Δε θέλει πολλά γι αυτό. Του αρκούν τα ουσιαστικά.

Και ένα τελευταίο. Σε αντίθεση με ότι πιστεύεται, οι ορεινές περιοχές είναι πλούσιες περιοχές. Τα βουνά δεν είναι σπαρμένα στον κόσμο τυχαία. Αν παρατηρήσετε τον χάρτη βρίσκονται ακριβώς εκεί που συγκρούονται οι λιθοσφαιρικές πλάκες. Η Αφρική γέννησε την ορεινή Ελλάδα και τις Άλπεις. Τα Ιμαλάια γεννήθηκαν (και συνεχίζουν να ψηλώνουν) όταν έφυγε ένα ολόκληρο κομμάτι από την Αυστραλία, η Ινδία, και σφηνώθηκε κάτω από την Ευρασιατική πλάκα. Γι αυτό, όπου υπάρχουν ψηλά βουνά, η γεωλογική δραστηριότητα είναι ακόμη έντονη και αυτό σημαίνει πλούσιο υπέδαφος σε πρώτες ύλες. Ακόμη, η γεωμορφολογία των ορεινών περιοχών τις καθιστά πολύ πλούσιες σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Έχουν αιολικό δυναμικό συγκριτικά περισσότερο από τις πεδινές περιοχές, έχουν περισσότερες βροχές, και αυτό σε συνδυασμό με τη διαφορά υψομέτρου δίνει σημαντικό απόθεμα υδροηλεκτρικής ενέργειας.

Αυτό το πλέγμα μπορεί να γονιμοποιηθεί με λύσεις τεχνολογικής αιχμής και να γεννήσει λύσεις για τις ορεινές περιοχές, να δώσει μεγάλες ανάσες. Αυτό κάνουμε στο Μεταπτυχιακό μας. Σε αυτό συνεργαζόμαστε στενά με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Το Μέτσοβο δεν μπορεί να ζήσει, αν πρόκειται να πληρώνει 1,5 ευρώ το λίτρο το πετρέλαιο. Πρέπει να βρεθεί λύση. Αν το Πολυτεχνείο συμβάλλει στην οικοδόμηση μιας τέτοιας λύσης, τότε θα είμαστε ευτυχείς. Θα αποδείξουμε ότι είμαστε χρήσιμοι στο μέτωπο των προβλημάτων.

Πολλά κοινωνικά φαινόμενα, όπως για παράδειγμα αυτό που συζητάμε, το πως εξελίχθηκαν τα πράγματα στις ορεινές περιοχές έχει μια σιγμοειδή μορφή. Ας υποθέσουμε ότι σε ένα διάγραμμα, έχουμε στον ένα άξονα τον πληθυσμό στις ορεινές περιοχές και στον άλλο ένα δείκτη, το λόγο του δείκτη του ΑΕΠ στις αστικές περιοχές προς τον δείκτη του ΑΕΠ στις ορεινές περιοχές. Ο δείκτης αυτός μεγαλώνει, όσο χειρότερη είναι η κατάσταση στα βουνά. Η κατάσταση διαμορφώθηκε περίπου έτσι: όλον τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπήρχε μία επιδείνωση των συνθηκών στις ορεινές περιοχές που προκαλούσε μία σταδιακή πτώση του πληθυσμού τους. Κάποια στιγμή υπήρξε μία απότομη μείωση του

πληθυσμού. Αυτή η πτώση αντιστοιχεί στα 50 πολύ δύσκολα χρόνια, 1945 έως 1995. Τώρα βρισκόμαστε σε μια επόμενη φάση. Ο πληθυσμός που υπάρχει σήμερα στα βουνά, θα κρατηθεί εκεί, χωρίς μεγάλες απώλειες, σε κάθε συνθήκη. Είναι οι άνθρωποι που αγαπούν τα βουνά, είναι τα γέροντια που γυρνάνε πίσω με την σύνταξη, μεγάλη δύναμη αυτή των ορεινών περιοχών, μην την υποτιμάμε. Οι άνθρωποι αυτοί δεν θα λιγοψυχήσουν από ένα, και δύο, και τρία μνημόνια ακόμα. Αυτός ο πυρήνας των ανθρώπων που μέινανε δεν φεύγουν εύκολα και δεν ζητάνε και πολλά. Βεβαίως, αν διαβάσουμε το διάγραμμα ανάποδα βγαίνουν, επίσης, χρήσιμα συμπεράσματα. Ακόμα και αν οι συνθήκες βελτιωθούν σημαντικά, ο κόσμος δε θα γυρίσει, αθρόα και άμεσα στις ορεινές περιοχές. Αυτό, ίσως, συμβεί αν μια μεγάλη κοινωνική αλλαγή αλλάξει προτεραιότητες και αξίες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτός ο αγώνας είναι πολύ δύσκολος, είναι ο κλασικός αγώνας του Δαβίδ με τον Γολιάθ. Αλλά ο Δαβίδ θα πρέπει να σηκώσει το μπόι του, να κοιτάξει ψηλά, να πάρει πέτρα, να σημαδέψει καλά, να ρίξει μια, ευθύβολη και να πετύχει. Γιατί σε τελευταία ανάλυση ο Δαβίδ υπάρχει στον πολιτισμό μας, μόνο και μόνο για να νικήσει τον Γολιάθ.